

ראה ב

אבל צע"ק כי בפש"מ יש לפרש שב- פסוק הראשון ("כי פתוח תפתח") מדבר (בעיקר) בחיוב צדקה, ובכתוב השני "נתון תתן" קאי (בעיקר) במצות גמ"ח. כי פסוק זה בא בהמשך למ"ש, "השמר לך פו יהי' דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיד האכיון ולא תתן לו גו", שבנוגע לשנת השמיטה החשש הוא ב- שייכות לגמ"ח, כמ"ש לפנ"י, "וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו גו' לא יגוש את רעהו גו", וע"ז ממשיך, "נתון תתן אפילו כמה (מאה) פעמים" גם ב- גמ"ח¹.

ועד"ז מצינו במפרשים² שכתבו שב- הדרשות בספרי צריכי, "חד לנותן ב- תורת צדקה וחד למלוה בשעת דחקו, וקמ"ל שגם המלוה בשעת דחקו צדקה תיחשב לו אע"פ שחזור לפרע ממנו".

[יש עוד גירסאי³ בספרי: "ומנין שאם פתחת פעם אחת שסופך לפתוח הרבה פעמים ת"ל כי פתוח תפתח את ידך לר"י⁴, ובפסוק נתון תתן, אין לי אלא פעם אחת מנין אפילו מאה פעמים ת"ל

א. עה"פ, "כי פתוח תפתח את ידך לו" מפרש רש"י, "פתוח תפתח" – "אפילו כמה פעמים", ולאח"ז עה"פ, "נתון תתן לו" פירש – "אפילו מאה פעמים".

והנה בספרי עה"פ, לפנינו נאמר ב- שניהם, "מאה פעמים": "ומנין שאם פתחת פעם אחת אתה פותח אפילו מאה פעמים ת"ל כי פתוח תפתח את ידך לו. . ומנין שאם נתת לו פעם אחת אתה נותן לו אפילו ק' פעמים ת"ל נתון תתן".

ובפשטות י"ל טעם פרש"י, פשוטו של מקרא – מקרא הראשון מלמדנו רק "כמה פעמים", והפסוק השני, "נתון תתן" – בא להוסיף, "אפילו מאה פעמים".

(1) פרשתנו טו, ח.

(2) טו, יוד.

(3) ושינוי הנ"ל הוא גם בדפוס ראשון ושני וכת"י רש"י (שתח"י). וכן נעתק בנחלת יעקב ואמרי שפר כאן. ועוד.

בספר דקדוקי רש"י (באר רחובות) נעתק מ- פרש"י עה"פ פתוח תפתח, "אפילו מאה פעמים". ואולי הוא משיגרא דלישנא, ולא נחית לדייק בזה.

(4) וכן ביל"ש.

(5) ראה אמרי שפר כאן, שביאר פרש"י זה ע"ד

הרמז (והדרוש). ומסיים, "אבל בספרי ובפרק אלו מציאות אמרו גם גבי פתוח תפתח אפילו מאה פעמים". וכונתו למה שנאמר בתחלת הסוגיא שם

(לא, א) "השב אפי' ק' פעמים . . שלח אפי' ק' פעמים . . הוכח אפילו ק' פעמים", שע"ז קאי כל סוגיית הגמ' שם, שבכ"מ הפעם הב' מרבה עוד דבר, וכ"ה גם בנוגע ל"פתוח תפתח" ו"נתון תתן" (לא, ב).

(6) גם בפס"ז הוא ע"ד השינוי הנ"ל בפרש"י "הרבה", "מאה". – בפסוק, "פתוח תפתח" אי' "ומנין

אפילו הרבה פעמים ת"ל כו", ובפסוק, "נתון תתן לו", "אפילו נתת לו מאה פעמים עוד תתן לו כל שבא תן לו". אבל רש"י נקט בב' המקומות אותו הלשון ממש רק בשינוי מ"כמה" ל"מאה".

(7) כי מפורש שם גם, "והעבט תעביטנו", אם לא רצה במתנה תן לו בהלוואה (פרש"י).

(8) טו, ט.

(9) פרשתנו שם, ב.

(10) אבל י"ל דקאי גם על צדקה. כפשטות הלשון נתינה, "נתון תתן" (וראה חזקוני כאן ט"ז"ד).

(11) ספרי דבי רב בפסוק יוד.

(12) גירסת הגר"א.

(13) ובפסיקתא הובאו שני הענינים בזא"ז: מלמד שהחובה הוא עליו לפתוח ומנין אפילו הרבה פעמים ת"ל פתוח תפתח, פתחת פעם אחת סופך פותח הרבה פעמים.

נתון תתן, היינו ש, פתוח תפתח" אינו ציווי אלא הבטחה וברכה, "שאם פתחת פעם אחת שסופך לפתוח הרבה פעמים",

אף שפשיטא שאין זה פשוטו של מקרא.

ומלשון רש"י בשני הכתובים, "אפילו כמה פעמים", "אפילו מאה פעמים" מובן שמפרש שניהם לציווי, (כפ"מ).

ב. והנה יש מקום לומר, ע"פ החילוק בתוכן הכתובים: בפסוק "פתוח תפתח" נאמר "די מחסורו אשר יחסר לו", דאף ש, "אי אתה מצווה להעשירו" מ"מ צריכים ליתן לו כל, "אשר יחסר לו", "אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו" — ובזה חייבים, "אפילו כמה פעמים", ואילו בפסוק "נתון תתן" איירי רק בנתינה לבד — ובזה החיוב, "אפילו מאה פעמים".

ויש להוסיף טעם בדיון זה — כיון שבפסוק "פתוח תפתח" מדובר בנתינה מרובה להשלים כל צרכי העני אין מצווין אותו, "מאה פעמים", שהרי התורה

על הרוב תדבר, ודבר הכתוב בהווה, שאין נתינה כזו, "מאה פעמים" כ"א רק "כמה פעמים", שלא יאמר שכיון שכבר נתן לעני די מחסורו אשר יחסר לו יצא יד"ח: משא"כ בכתוב "נתון תתן" שאין הדגשה זו ד, "די מחסורו אשר יחסר לו", מפרש רש"י, "אפילו מאה פעמים", כי בנתינה סתם, מתנה מועטת¹⁷ שייך שתהי' "אפילו מאה פעמים".

אבל עדיין צריך ביאור, דסו"ס כיון שחיוב נתינה לעני הוא (כפסוק הא') "די מחסורו אשר יחסר לו", הרי מובן שגם מ"ש "נתון תתן" (שבפסוק של"א ח"ו) כולל חיוב הנתינה לצדקה, שמדובר אודותה בפסוק הקודם, באופן של "די מחסורו אשר יחסר לו".

ג. ונראה לומר בפשטות, בהקדם ה' דיוק בד"ה דפרש"י, שבפסוק הא' מעתיק מהכתוב רק התיבות "פתוח תפתח", ו' אילו בפסוק הב' העתיק, "נתון תתן לו" (אף שהלימוד "אפילו מאה פעמים" הוא רק מהתיבות "נתון תתן").

ויש לומר הביאור בזה: בכתוב ש' לפנ"ז¹⁸ נאמר "כי יהי' בך אביון גו' לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיר האביון", וע"ז ממשיך "כי פתוח תפתח גו'", והפסוק "נתון תתן" בא (כנ"ל) בהמשך להחשש דהיות ש, "קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיר האביון ולא תתן לו גו'".

(14) וביראים (השלם סי' קסז) פי' שניהם לענין ברכה: פתוח תפתח אם פתחת פעם אחת סופך לפתוח ק' פעמים לפי שהקב"ה מספיק לך וממציא לך מעות נתת פעם אחת סופך לתת ק' פעמים שנאמר נתון תתן. וכ"פ בעמק הנצי"ב לספרי שהכוונה בשניהם בתורת הבטחה. וראה תועפת ראם ליראים שם.

(15) פרש"י עה"פ (מספרי עה"פ. כתובות סו, ב). — כ"ה (להעשירי") בדפוסים שלפנינו (ובכמה כת"י רש"י שתח"י). כבספרי. ובדפוס א' וב' רוב כת"י רש"י שתח"י. "לעשר" (בככתובות שם). (16) פרש"י שם (מספרי וכתובות שם).

(17) כהובא בפרש"י כמה פעמים — בפרשתנו (יג, ז. טו, יט). ולפנ"ז בפ' משפטים (כא, כב, יז, כא, ל). ועוד.

(18) להעיר מב"מ שם (לא, ב). "נתון תתן אין לי אלא מתנה מרובה מתנה מועטת מנין (אם אי אפשר לך ליתן מתנה מרובה" — רש"י שם) ת"ל נתון תתן.

(19) והרי רש"י בפירושו עה"ת לא הביא הא דב"מ דלמדין מ"נתון תתן" ל"מתנה מועטת".

(*) ביראים נדפס ס"ו מח: פתוח תפתח אם פתחת מעט סופך לפתוח מאה פעמים שנאמר פתח הפתח נתון תתן.

דהנותן, היינו איכות הנתינה מצד הנותן, אין מקום לפרש „אפילו מאה פעמים“, כי זה מתאים רק כשהמדובר בנתינה להמקבל, שבוה מדגיש הכתוב שמעשה זה צריך להיות „אפילו מאה פעמים“, אבל לא כ”כ כשמדובר בתוכן פתיחת הלב והידיים של הנותן.

אלא דשם קמ”ל „אפילו כמה פעמים“, דאף שהכתוב מצוה לנותן הצדקה „פתחת פתח“, אין מספיק שיהי’ זה רק פעם אחת, בפעם הראשונה שנותן הצדקה, אלא על האדם להשתדל שכל פעולה של צדקה תהי’ באופן של „פתחת פתח את ידך“, היפך דאימוץ הלב וקפיצת הידיים.²³

ד. ויש להוסיף ע”ד ההלכה.

הנה יש לחקור: אם נתינת הצדקה מתוך חפץ הלב ובסבר פנים יפות הוא חלק מגוף המצוה דצדקה, משא”כ ב- פחות מזה, אף שקיים המצוה, הרי זה רק ע”ד חלק קיום המצוה: או שעיקר מצות

(23) ובפרט שהדרשות שבשני הכתובים מדובר (גם) באותו יום (ראה אבות דר”נ פ”ג, ז. ב”ר פס”א, ג. וש”נ. וראה מפרשים שם), ולכן קשה לומר דיכול לפעול בעצמו „פתחת פתח“, שיתן בחפץ לב כו’ „מאה פעמים“, משא”כ בהנתינה בפועל.

(י) והא דצריך לימוד מיוחד במדרשים הנ”ל מהכתוב בקהלת (יא. ו) בבוקר זרע את זרעך וזעור אל תנח ידך, דתתן לעני גם בערבית, והרי כבר נלמד מכתוב בתורה שתתן (אפילו כמה פעמים) אפילו מאה פעמים (לא רק לעוד עני גם בערבית). כי א) שם בא לומר טעם והסברה, כי אינך יודע כו’. ב) לפי”ש ביפה תואר (השלם) לב”ר שם, דשם איירי שאין עליו עוד חיוב (אם כבר נתן כפי יכולתו, דקאמר שידחקו א”ע ויתן גם לשני באותו יום וראה ראשון לציון שבהערה 32). או בחד עניא דחזור על הפתחים דאין נזקקים לו למתנה מערובה כו’ (וראה נחלת יעקב פסוק יא.). משא”כ לפי הדרשות שבפרשנותנו ועצ”ע.

ומזה מובן, שהכתוב „פתחת פתח“ (הבא אחר האזהרה דאמוץ הלב וקפיצת הידיים) עוסק בפתיחת לבו וידו של הנותן, משא”כ הכתוב „נתת תתן“ מדבר (בעקרו) בנתינה אל העני והלוה.

ולכן דוקא בפסוק „נתת תתן“ העתיק רש”י מהכתוב גם תיבת „לו“ ולא בפסוק „פתחת פתח“, להשמיענו, שכאן עיקר ההדגשה היא על הפעולה ב”לו“ – במקבל הצדקה.

[ועפ”ז מובן בפשטות הא דדוקא בפסוק הב’ מפרש רש”י תיבת „לו“ – „בינו ובינך“²⁴ ולא בפסוק „פתחת פתח“ (אף שגם בפסוק הא’ אין תיבת „לו“ מוכרחת, שהי’ יכול לומר „כי פתחת פתח את ידך והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו“)²⁵ – כי רק בפסוק הב’ עיקר ההדגשה הוא על הנתינה להמקבל, ולכן מדייק „לו“ – „בינו ובינך“, איך צ”ל אופן הנתינה בפועל „לו“, להמקבל: משא”כ בפסוק „פתחת פתח“ שהעיקר הוא (לא הנתינה מהנותן למקבל, אלא) פתיחת לבו וידו של הנותן, תן, א”כ אין לדייק בזה תיבת „לו“ ביחס לאופן הנתינה (ואולי י”ל שתיבת „לך“ כאן פירושה „בשבילך“, שפותח את לבו בשביל העני).]

ולפי זה יש להוסיף: זה שבפסוק „נתת תתן לו“ פרש”י „אפילו מאה פעמים“, ובפסוק „פתחת פתח“ כותב „אפילו כמה פעמים“:

בכתוב „פתחת פתח“ שעיקר ההדגשה בהציווי אינה על כמות הנתינה למקבל אלא על פתיחת הלב והידיים

(21) כ”ה בדפוסים שלפנינו. ובדפוס א’ וב’ (ורוב כתי”י רש”י שח”י „לבניך“ (ע”ד ל’ הספרי „בינך לבנינו“).

(22) עפ”ז מובן שאין מספיק מה שתירץ ב- משמרת הקודש לפרש”י כאן.

הצדקה הוא הנתינה, ובסבר פנים יפות הוא „מעלה“ נוספת בהנתינה.²⁴

והנה הרמב"ם בהל' מתנות עניים, בביאור מצות הצדקה, כ"י²⁵, „מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת שנאמר כו"י, והולך ומבאר פרטי הדינים בנתינת ה- צדקה ובפרנסת העניים ואופן. ואחרי כמה פרקים²⁶ מאריך בביאור גודל מעלת הצדקה, שהיא סימן לצדיק וזרע אברהם אבינו²⁷, ואין אדם מעני מן הצדקה²⁸, ואשר נתינתה צ"ל בסבר פנים יפות ובשמחה ומתאונו עמו על צרתו²⁹, והולך ומונה שמונה מעלות בצדקה³⁰. ובמעלות אלו גופא – בב' מעלות ה- אחרונות (הפחותות) כ"י³¹, „פחות מזה שיתן לו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות. פחות מזה שיתן לו בעצב. הרי

מפורש שגם זה (נתינה בעצב) מצות צדקה –

ובפרט שהרמב"ם חילקם לב' פרקים (ובהפסק כמה פרקים), ובפרק הא' כש- מבאר גוף המ"ע לא הזכיר ע"ז המעלות באופן נתינתה, אלא כתבן בפרק בפ"ע – הרי שלדעת הרמב"ם, ה"מצות עשה" היא נתינת צדקה לעניים כפי מה שראוי להעניים, היינו דמעשה הנתינה בפועל לפי צורך העני הוא כל גדר המצוה³², אבל אופני נתינתה והנתינה בספ"י הן מעלות (נוספות³³) במצות הצדקה³⁴, ולכן גם כשנותנה בעצב (מפורש בהרמב"ם דקיים מצות צדקה³⁵).

(32) ואף שהרמב"ם לא הביא לענין מצות הצדקה הכתוב „נתנו תתן“ כ"א „פתוח תפתח“ (בספר היד שם רפ"ו. וכן במנין המצות (בריש ס' היד) ובספר המצות מ"ע קצה, הרי הרמב"ם אינו מפרש שהכתוב בא בהמשך לפנ"ז בשייכות לספ"י ונתינה בהרגש הלב. ולהעיר שגם לא הביא דרשת „אפילו מאה (כמה) פעמים“. וראה ראשון לציון (להאזה"ח) יר"ד סרמ"ז ס"א, דמחלק כמה פרטים במצות ה- צדקה: הא' דאפילו מבלי תובעים אותו מצוה על האדם להפריש מממונו לצדקה כו', והב' שאחר שעושר נכסיו ונתן המעשר אם יש עניים מדחיקים ביותר ציוותה תורה פתח תפתח נתן נתן אפילו מאה פעמים כו' ויש בזה מ"ע.

(33) אבל להעיר מקריט ספר להמב"ט לרמב"ם שם „שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו וכולן מן התורה כו"י.

(34) ולהעיר שבפ"י גופא הקדים הרמב"ם (שם ה"ד) השלילה „כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות כו"י לפני החיוב „אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה כו"י.

(35) „והיינו שצר לו בנתינתו אבל עכ"פ אינו מראה לו פנים וזעפות דאי"ל לא נחשב בשמונה

(24) להעיר גם מאתו דאורייתא כלל כג. לקו"ש חכ"ד ע' 100.

בסגנון אחר י"ל: אם עיקר מצות צדקה הוא בעיקר מעשה הנותן או מצד המקבל (וראה צפע"נ הל' מת"ע פ"י הי"ד). ולכאורה הנפק"מ בזה (וראה לקמן הערה 38) אם קיים מצות צדקה כשהעני לא רצה לקבל, דבתשובות הרשב"א (ח"א סי"ח) ו- תשובת ר"י בן פלט (באבודרהם הל' ברכת המצות. ועוד) כתבו בטעם שאין מברכין על מצות צדקה שמא העני לא רצה לקבל. ובבית הלל ליר"ד סי' רמח (הובא ביד אברהם לשר"ע שם ס"א) דכשהעני לא רצה לקבל יצא מצות צדקה, וכבמשלוח מנות. אבל להעיר שעד"ז השקו"ט במשלוח מנות (ראה רמ"א בשו"ע או"ח סתרצ"ה ס"ד. פ"ר שם. שו"ת חת"ס או"ח סקצ"ו). ואכ"מ.

(25) רפ"ו.

(26) בפ"י.

(27) ה"א שם.

(28) ה"ב.

(29) ה"ד.

(30) ה"ז ואילך.

(31) הי"ג ויר"ד.

(*) ראה שבועות כה. א. וברמב"ם הל' שמיטה ויובל ספ"ט – הביא הכתוב לענין הלואה. וראה שו"ע אדה"ז (חלק חור"מ) ריש הל' הלואה.

אלא שאח"כ מוסיף, דגם באדם⁴⁰ ש' חסר אצלו חפץ הלב עד שיכול להיות אצלו קס"ד. שלא יתן (ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו), אעפ"כ מצווה התורה, "נתון תתן", והיינו שלא יחסר (עכ"פ) בהנתינה בפועל. ועפ"ז מובן מה שממשיך ומוסיף בהכתוב, "ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' בכל מעשיך גו'" – כי המדובר בסוג נותן צדקה שחסר אצלו כ"כ בחפץ הלב עד שצריך להבטיחו, כי בגלל הדבר הזה גו", שירוויח ויקבל שכר על זה.

ה. ע"פ הנ"ל יש לבאר גם הרמז ב"ינה של תורה"⁴¹ שבפרש"י, השינוי בין מ"ש רש"י עה"פ "פתוח תפתח" –

אבל לפי הנ"ל בפרש"י, בהחילוק בין "פתוח תפתח" ו"נתון תתן", דהכתוב "כי פתוח תפתח" בא בהמשך להציווי דצדקה, "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוצ" את ידך" (כדפרש"י³⁶), "יש לך אדם ש' מצטער אם יתן אם לא יתן. . . יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה כו'"), שהנתינה תהי' באופן ד"פתוח תפתח", ברצון וחשק הלב, בסבר פנים יפות³⁷; והכתוב "נתון תתן" בא להזהיר ולשלול "ורעה עינך גו' ולא תתן לו", היינו מעשה הנתינה בפועל – נמצא דראשית ותחלת הציווי על מצות צדקה, "פתוח תפתח" הוא (לא רק על עצם הנתינה אלא גם) על נתינתה בחפץ הלב.

וע"ז פרש"י, "אפילו כמה פעמים, דגם נתינת הצדקה באופן זה צ"ל כמה פעמים – כי זהו עיקר³⁸ מצות הצדקה³⁹."

טוב ליתן פחות מהראוי בסבר פנים יפות מליתן כראוי בלא ספ"י. אבל ראה מהר"י קורקוס לרמב"ם שם פ"י ה"ז והי"ד. צפצפי' הנ"ל הערה 24. ועצ"ע.

(40) בספרי בפסוק נתן תתן לו, "בין לבניו מכאן אמרו (שקלים פ"ה מ"ו) לשכת חשאי' היתה בירושלים", ועפ"ז ה' אפשר לפרש להיפך, שדוקא בפסוק זה מבוארת ומרומזת המעלה הכי נעלית בצדקה, כמ"ש ברמב"ם (הל' מתנ"ע פ"י ה"ח). אבל מזה שרש"י פ"י רק, "בניו וביןך", ואינו מוסיף "מכאן אמרו" שבספרי, אף שהביא בפסוקים אלו כו"כ דרשות הספרי ונזכרת דלשכת חשאי' שהיתה במקדש אינה, "בניו וביןך", אלא"י במעלה עליונה יותר, ש"לא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח" (כמ"ש הרמב"ם שם), מוכח קצת, שלא נחית להביא כאן מעלת הצדקה כמו שהיא באופן נעלה.

(41) היום יום ע' כד (כט שבט).

(*) שהרי המעלה גדולה שאין למעלה ממנה מהח' מעלות (ה"ז שם), המחזיק ביד ישראל שמוך כו', אינה צדקה כפשוטה. כי בעיקרו הוא כאשר בא ע"י הלואה או ע"י שותפות כו'. ומעלה הנעלית בצדקה כפשוטה היא מ"ש בה"ח (שהרי זו מצוה לשמה"ה ע"ש).

(**) וראה ספרי דבי רב לספרי, דההמשך מכאן אמרו' הוא עוד דרגא.

מעלות דהא הפסיד זכותו" (ש"ך יו"ד סרמ"ט סק"ט). ומשמע דס"ל, דמ"ש הרמב"ם שם ה"ד (ועד"ז בש"ע שם ס"ג), "כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלה וזוהבים אבד זכותו והפסידה", אין זה קיום מצות צדקה. אבל צע"ג – הרי בפועל החי' נפש העני. וראה ברכ"י יו"ד שם. פני דוד להחיד"א פרשתנו אות י"ב. ואכ"מ.

(36) מספרי עה"פ.

(37) להעיר מאברכנאל כאן.

(38) ועפ"ז יל"ע אם הא ד"גפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עלי"י" (ספרי ופרש"י תצא כד, יט. ועד"ז הוא בתרי"ב ורש"י ויקרא ה, יז (בסופו)) – שאין כאן מעשה נתינה כלל – האם הוא קיום מצות צדקה, או פרט במצות שכחה המבוארת שם (ודוחק גדול הוא), רק "מתברך עלי"י", "הקבה קובע לו ברכה" (ל' רש"י ויקרא שם). וצ"ע.

(39) ע"פ הנ"ל י"ל הנפקים בפועל בין ב' הדיעות: לדעת הרמב"ם טוב יותר ליתן כראוי גם לא בסבר פנים יפות, שזהו עיקר המצוה, ולדעת רש"י

(*) וראה פרישה לטו"ד סרמ"ט בסופו, שכותב ב' דרגות בנתינה בעצב.

„פתוח“, „נתון“, וה„מקור“ נופל על ה-
מעט וההרבה ולפיכך חייב מצד שהוא
מקור כו' אפילו אלף⁵² פעמים, ד„ענין“
המקור – שכולל הרבה עד אין סוף,
וזהו „מאה פעמים“ כי כן דרך הגמרא
כאשר תרצה לומר סך אין קץ אמרה
מאה פעמים“.

ונת' במ"א⁵⁴ הטעם לזה בפנימיות
הענינים, כי עשי' מצד עצמה היא במדי-
דה והגבלה, וגם כשהעשי' באה מצד
כחות נפשו שכלו ומדותיו, שאז עשייתו
היא בחיות, מ"מ הרי היא בהגבלה, לפי
שגם שכל ומדות של האדם הן מוגבלים.
אבל כאשר העשי' באה מהרצון שבנפש,
וכ"ש וק"ו כשבאה מצד עצם הנפש שאין
בו שום הגבלה – הרי זה פועל גם על
כח העשי' שיהי' בלי הגבלות.

וזהו הטעם שציווי בלשון „מקור“
מורה „אפילו מאה פעמים“, כי ציווי
סתם ה"ז קשור בכח המעשה של האדם
(שהציווי הוא על עשייתו), משא"כ כאשר
הציווי נאמר בלשון של „מקור“ פירושו
שעשי' זו באה מה„מקור“, מרצון נפשו
שהוא מקור כל הכחות, ולכן היא
„אפילו מאה פעמים“, כי ע"י עצם הנפש
בטלים כל ההגבלות.

אבל אע"פ שבכללות „מאה פעמים“
מורה על העדר ההגבלה, מ"מ מזה גופא

„אפילו כמה פעמים“, ומ"ש בפסוק „נתון
תתן“ – „אפילו מאה פעמים“.

ובהקדם הפירוש הפנימי במ"ש
רש"י⁵² „יש לך אדם שמצטער אם יתן
אם לא יתן“, דלכאורה הול"ל „שמצטער
בנתינתו“ וכיו"ב [וכן בהמשך הלשון]⁵³
„יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה“,
דגם כאן הול"ל „יש לך אדם שקופץ את
ידו מליתו“ וכיו"ב?

וי"ל דכוונת רש"י כאן לרמז שמדובר
בסוג נעלה ביותר בנתינת צדקה, הבא
ע"י בחירה חפשית בתכלית, וזהו „שמצ-
טער אם יתן אם לא יתן“, שנמצא במצב
של צער ומלחמה דב' הנפשות, יצר טוב
ויצר הרע⁵⁴, שהיצ"ט רוצה ליתן הצדקה
והיצ"ה אינו רוצה שיתן⁵⁵, והאדם בוחר
בנתינת הצדקה באופן ד„פתוח תפתח“,
פתיחה דכל כחות נפשו, עד שורש נפשו
שהיא „חלק אלקה ממעל ממש“⁵⁶, ש-
ממנה הוא אמיתי. כח הבחירה שבישר-
אל, ד„הן האדם ה' כאחד ממנו“⁵⁷, ולכן
אין מי שמעכב על ידו כמו הקב"ה שאין
מעכב בידו⁵⁸.

והנה זה שלמדנו מ„פתוח תפתח“ ו„נ-
תון תתן“ – אפילו מאה פעמים, מבואר
ברמב"ם⁵⁹ ומוכח במפרשים כאן⁶⁰ שהוא
לפי שנאמר בלשון של „מקור“⁶¹ –

(42) ועד"ז בספרי.

(43) ראה פרש"י ואתחננו ו, ה (ממשנה ברכות
נד, א).

(44) ראה באר בשדה כאן.

(45) תניא רפ"ב.

(46) בראשית ג, כב. וראה רמב"ם הל' תשובה
רפ"ה.

(47) ראה לקו"ת אמור לח, ב.

(48) בפיהמ"ש (חובא בתור"ט) פי"ב דב"מ מ"ט:
חולין פי"ב מג – בלשונות הכתובים, השב
תשיבם, שלח תשלח... וזולתם מן המקראות.

(49) ראה בהנסמך בהערה הבאה.

(50) וראה נחלת יעקב על פרש"י כאן, דמ-

פרש"י כאן „משמע דמכפל לשון דייק“. ובפרט
שרש"י לא פירש שאר הלשונות שנאמרו בלשון
„מקור“ שהובאו בגמ' שם, דפי' „אפילו מאה
פעמים“. וראה דקדוקי רש"י (באר רחובות), מלאכת
הקודש ובאר בשדה בפרש"י.

(51) פיהמ"ש חולין שם.

(52) כ"ה („אלף“) בפיהמ"ש להרמב"ם חולין
שם – ובגמ' שם (ובכ"מ) „מאה“. ולהעיר דבספרי
פרשתנו כות' (טו, ח) יש גירסא „אפילו אלף פעמים“
(ראה ספרי הוצאת הארואויץ-פינקלשטיין).

(53) דקדוקי רש"י שם.

(54) ראה לקו"ש ח"ט ע' 140. ועוד.

שאמרים מספר מוגבל „מאה פעמים“, משמע שיש לזה איזו הגבלה.

[וכמבואר בלקו"ט⁵⁵ דמספר „מאה“ מורה על השלימות דהשתלשלות, דה- השתלשלות נחלקת בכללות למספר עשר – עשר ספירות, עשר כחות הנפש וכו', ושלימותו, כאשר כ"א מהן כלול מעשר, הוא מספר מאה, וכמו שהביא מחדא⁵⁶ ג מהרש"א בפירוש מחז"ל⁵⁷, „אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד“, ד„מספר⁵⁸ מאה מגיע עד נפש רוח ונשמה שהן בחי' יחידות עשירות מאות כו', אבל השונה פ"א יותר מזה הוא חלק אלקה ממעל"].

משא"כ הלשון „כמה פעמים“, שלא נאמר בו מספר מסויים, ה"ז יכול לכלול הן מעט הן הרבה ונופל על איזה מספר שיהי, וזה רומז גם על העדר הגבלה, למעלה מהשתלשלות.

וזהו מהחילוקים בין פרש"י על „פתוח תפתח“ – „אפי' כמה פעמים“ לפירושו על „נתון תתן“ – אפילו מאה פעמים:

גם „נתון תתן“ נאמר בלשון של „מקור“, כי מעשה המצוה של איש ישראל באיזה מצב שהוא – הרי כפי פסק הרמב"ם הידוע⁵⁹, יש בו ה„מקור“ – אמיתיות ופנימיות רצונו ש„רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן ה- עבירות“ [ובפרט מעשה הצדקה ד„חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה שהצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו כו' ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה

שנאמר⁶⁰ בצדקה תכונני⁶¹].

אבל כיון שאין זה בא וחודר בכחות נפשו עד למעשה, כי בחיצוניות ובגלוי אפשרי אצלו מצב של „ורעה עינך באחריך האביון גו'“, ויש צורך להודיע לו שהוא לטובתו⁶², „בגלל הדבר הזה יברכך ה' א גו' כנ"ל, ולכן הרמז וה- פעולה שבא מן המקור הוא „אפילו מאה פעמים“ שהוא מספר מסויים ומוגבל.

אבל כאשר האדם בוחר בנתינת ה- צדקה מצד מקור נפשו, וזה מאיר אצלו בגלוי – „פתוח תפתח“ בכל כחות נפשו עד לכח העשי' שלו – מרומז זה בהלשון „כמה פעמים“ למעליותא – בלי שום הגבלה כלל.

ועי' קיום מצות הצדקה, ובפרט בימי חודש אלול שבהם מרבין בצדקה⁶³, וכמבואר בר"ת דאלול⁶⁴, „איש⁶⁵ לרעהו ומתנות לאביונים“, וצירוף שם הוי' המאיר בחודש אלול יוצא⁶⁶ מהס"ת של הכתוב⁶⁷, „וצדקה תהי' לנו כו'“

– זוכים כל אחד ואחת להכתב ולהחתם בספרן של צדיקים גמורים, עד – לגאולה האמיתית והשלימה⁶⁸, ד„אין⁶⁹ ישראל נגאלין אלא בצדקה שנאמר⁷⁰“ ציון כמשפט תפדה ושבי' בצדקה“ – בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ ראה תשמ"ג)

(59) ישע"י נד, יד – הפטרת פרשתנו.

(60) רמב"ם רפ"י מהל' מתנות עניים.

(61) ראה רש"י כאן – טו, יא.

(62) ראה בארוכה לקמן ע' 89 ואילך.

(63) ספר ערוגת הנושם בשם ספר אמרכל.

(64) אסתר ט, כב.

(65) משנת חסידים מס' אלול פ"א מ"א.

(66) ואתחנן ו, כה.

(67) להעיר מאה"ח כאן פסוק ז: ובדרך רמז

ירמוז להעיר הערה גדולה כו'.

(68) ישע"י א, כו.

(55) פרשתנו כב, ג.

(56) חגיגה ט, ב.

(57) לי הלכות שם.

(58) ספ"ב דהל' גירושין.

ראה – אלול

אדם שיראה עצמו כו' חציו זכאי כו' עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה כו' ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום".

ומזה שהוציא הרמב"ם המנהג "להרבות בצדקה" מן הכלל ד"מ, מעשים טובים ולעסוק במצות, ועוד זאת, שהקדימו לשאר הענינים, מוכח, דאע"פ שבימים אלו צ"ל התחזקות בכל עניני תורה ומצות, הנה לכל לראש צריכים "להרבות בצדקה".

ומזה יש ללמוד מעין זה בענין חודש אלול, כיון שהוא מעין עשרת ימי תשובה בכמה ענינים: (א) אלול הוא חודש התשובה, בדוגמת עשרת ימי תשובה, (ב) כמו שעשרה ימים אלו הם הכנה לה"ח, חתומה" דיום הכפורים (כ) מבואר במפרשים, שזהו הטעם שמרבנים בצדקה וכו' בימים אלו, כי "הבינוני" תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים" – כמו כן כל

א. המ"ע דנתינת צדקה מפורשת בפרשתנו "כי יהי בך אביון גו' לא תאמץ את לבבך גו' פתוח תפתח גו'" (כמ"ש הרמב"ם והחינוך).

וע"פ הידוע שכל הפרשיות שבתורה יש להן קשר עם הזמן שבו קורין אותן, מוכן, שיש שייכות מיוחדת בין מצות הצדקה לחודש אלול – שהרי לעולם קורין פ' ראה בסמיכות לראש חודש אלול (בשבת מברכים החודש אלול, או – כקביעות שנה זו (תשמ"ח) – בראש חודש אלול), כלומר, שבחודש אלול יש להרבות במצות הצדקה יותר מבשאר ימות השנה.

ויש למצוא מקור לזה מדיוק לשון הרמב"ם בהלכות תשובה – בענין עשרת ימי תשובה – וז"ל:

"אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו' כלומר עורו ישינים כו' והטיבו דרכיכם כו' צריך כל

(1) טו, ז ואלול.

(2) סהמ"צ ומנין המצות (בריש ס' היד) מ"ע קצה. הל' מת"ע רפ"ו. ובמנין המצות הביא למקור המצוה רק הכתוב דפרשתנו (טו, ח) "פתוח תפתח". וגם בסהמ"צ ובהל' מתנות עניים זהו פסוק הא' שמביא (ועד"ו בהל'ת, הביא בסהמ"צ, מנין המצות (ל"ת רלב) והל' מת"ע (שם הי"ב) רק הכתוב ד, לא תאמץ גו'").

(3) מצוה תע, תעט.

(4) של"ה חלק תושב"כ ריש פ' וישב.

(5) ראש – שבו כלולים כל ימי החודש והוא מנהיג אותם (לקו"ת ר"ה נג, ד. נח, סע"א ועוד).

(6) פ"ג היד.

(7) בו – כ"ה בדפוסים שראיתי, אבל בכ"כ כתי" (והתימנים כתובים) בה (ראה רמב"ם ספר המדע – ירושלים, תשכ"ד).

(8) ראה מהרי"ל ריש הל' ימים נוראים. ל"ת להאריז"ל תצא עה"פ (כא, יג) ובכתה גו' ירח ימים. טוא"ח ר"ס תקפא. לקו"ת ד"ה אני לדודי (פרשתנו לב, א ואילך). ועוד.

(9) ראה מרכבת המשנה להר"א אלפנדארי על הרמב"ם שם. ולמובן מהמשך לשון הרמב"ם בה"ג וד', וראה גם לח"מ ומל"מ שם הי"ד.

(10) רמב"ם שם סוף הי"ג.